

Alvydas Noreika

Civilizacijų analizė: Vytautas Kavolis ir Benjaminas Nelsonas

Santrauka. Straipsnyje aptariamas žymaus lietuvių sociologo Vytauto Kavolio (1930–1996) indėlis plėtojant civilizacijų analizę, vieną iš dabartinių civilizacijų sociologijos krypčių. Vytauto Kavolio požiūris į civilizaciją, jos organizaciją bei dinamiką ir civilizacijų tyrimų metodologiją lyginamas su civilizacijų analizės įkvėpėjo Benjaminio Nelsono (1911–1977) tyrimais. Palyginti su B. Nelsonu, V. Kavolis pasiūlo nemažai reikšmingų naujovių. Originaliausia V. Kavolio civilizacijų sociologijos dalis – civilizacijos organizacijos ir dinamikos samprata. Plėtodamas civilizacijos organizacijos ir dinamikos sampratą, V. Kavolis plačiai taiko formalistinį požiūrį. Jo dėmesio centre – civilizaciją integruojantys principai: reikšmių struktūrinių ryšių modeliai (formaliosios konstrukcijos) ir teorijos-praktikos artikuliacijos būdai – bei jų kaitos procesai. Mažiausi skirtumai tarp V. Kavolio ir B. Nelsono aptinkami civilizacijų tyrimų metodologijos srityje.

Esminiai žodžiai: civilizacija, kultūra, civilizacijos organizacija, formaliosios konstrukcijos, integracijos principai, civilizaciniai procesai.

Įvadas

Vaisingiausias Vytauto Kavolio (1930–1996) kūrybos laikotarpis – darbas civilizacijų sociologijos srityje. Vytautas Kavolis yra vienas iš aktyviausių *civilizacijų analizės* koncepcijos civilizacijų sociologijoje teoretikų. Pirmuosius žingsnius Vytautas Kavolis žengia kartu su civilizacijų analizės įkvėpėju Benjaminu Nelsonu (1911–1977). Kartu su juo Vytautas Kavolis parengia programinį pranešimą „Lyginamoji ir civilizacinė perspektyvos socialiniuose ir humanitariniuose moksluose“, perskaitytą 1972 m. gruodžio 19 d. metiniame *Tarptautinės lyginamųjų civilizacijų studijų draugijos* susirinkime, o jo turinį glaustai pateikia straipsnyje „Civilizacinis analitinis požiūris į lyginamąsias studijas“ (Nelson, Kavolis 1973). Tačiau jau nuo 1974 m. paskelbto straipsnio „Apie sąmonės struktūras“ (Kavolis 1974), kuriame jis kritiškai analizuoja Benjaminio Nelsono pažiūras, Vytautas Kavolis leidžiasi

į savarankiškus teorinius ieškojimus ir nenuilstamai dirba iki pat mirties.

Civilizacinis Vytauto Kavolio kūrybos laikotarpis jau yra sulaukęs įvairių tyrinėtojų dėmesio. Vienaip ar kitaip V. Kavolio idėjas yra svarsinę A. Mickūnas (Mickūnas 1994, Mickūnas 2000), A. Sverdiolas (Sverdiolas 2000), A. Tereškinas (Tereškinas 1992, Tereškinas 1995, Tereškinas 2000) ir A. Valantiejus (Valantiejus 2000). Atskirai norisi paminėti L. Donskį (Donskis 1995, Donskis 2000a, Donskis 2000b, Donskis 2001, Donskis 2002), kuris savo darbuose aptaria įvairius Vytauto Kavolio civilizacijų sociologijos aspektus.

Straipsnio tikslas – nustatyti, ką naujo lyginant su Benjaminu Nelsonu Vytautas Kavolis įtraukia į civilizacijų analizę.

Civilizacija

Civilizacijos V. Kavolis ir B. Nelsonas nesieja nei su tam tikra *elgsenos forma* (XVIII a.

prancūzų ir anglų švietėjų bei N. Eliaso tyrimų kryptis), nei su *materialinės kultūros pažanga* (O. Spengleriui būdinga kryptis), nei apskritai su kultūros išsivystymu. Civilizacija jiems yra tiesiog kultūra. Ką, jų atveju, reiškia sąvoka „kultūra“? Kultūrą V. Kavolis ir B. Nelsonas supranta sociosimboliškai. Kultūra – tai individų sąmonę (suvokimą ir jauseną) ir elgesį reguliuojančių reikšmių konstrukcijos, fiksuotos dvasinės kultūros – filosofijos, religijos, meno, mokslo ir t.t. – kūrinuose.

Skirtumai tarp V. Kavolio ir B. Nelsono išryškėja apibrėžiant kultūros ir visuomenės (socialinės struktūros) santykį. B. Nelsonui artima žymaus amerikiečių struktūrinio funkcionalizmo autoriaus T. Parsonso koncepcija, pagal kurią, nepaisant labai glaudaus kultūros ir visuomenės ryšio, jos vis dėlto yra skirtingos, viena į kitą nesusiaurinamos visumos. Tuo tarpu V. Kavolis pasuka kito žymaus amerikiečių sociologo P. A. Sorokino keliu ir neįžvelgia esminio skirtumo tarp kultūros ir visuomenės. Visuomenė jam yra kultūros projekcija.

Tačiau V. Kavolis nelinkęs visiškai nutrinti takoskyros tarp visuomenės ir kultūros. Socialinės tikrovės savitumo pagrindą sudaro tai, kad ji nėra tiksliai projekcija. V. Kavolis pastebi: „Tačiau socialinės veiklos bei visuomeninės organizacijos modeliai <...> yra dalinės civilizacinių konstrukcijų išraiškos ar iškraipymai. Vis dėlto jie yra dalinės bendrųjų tekstų išraiškos tiek, kiek yra jų situacinis pritaikymas, civilizacinių konstrukcijų (ar jų fragmentų, o kartais tik blyškių jų prisiminimų) priderinimas prie praktinių reikmių“ (Kavolis 1998d; 156). Trumpai tariant, kultūrą B. Nelsonas supranta siauresne prasme, o V. Kavolis – platesne prasme.

Abu civilizacijų sociologai, kaip svarbią civilizacijos ypatybę, nurodo jos mastą. Civilizacija nuo įvairių socialinių grupių kultūros skiriasi tuo, kad ji yra didžiausio masto kultūra. Be šios savybės V. Kavolis nurodo dar vieną – jos kompleksiskumą. Jis teigia: „Tad civilizacijai

būdinga <...> teorinis pajėgumas atsakyti į visus galimus klausimus, kuriuos bet kas galėtų iškelti. Nesvarbu, ar tie klausimai būtų medicininiai, ar filosofiniai, ar socialiniai moksliniai, ar estetinės teorijos. Kiekviena išsivysčiusi civilizacija turi intelektualinį aparatą, kuriuo gali naudotis, suteikdama prasmingą atsakymą į bet koki bet kurios kitos civilizacijos iškeltą klausimą“ (Kavolis 1996; 209).

Apibendrinant, galima teigti, kad civilizaciją B. Nelsonas apibrėžia kaip didžiausio masto simbolinę konfigūraciją, o V. Kavolis – kaip didžiausio masto ir kompleksiskumo sociosimbolinį darinį.

Civilizacijos organizacija

Pagal B. Nelsoną, civilizaciją sudaro šie elementai: 1) kalbos (natūralios ir dirbtinės), 2) simbolinės ir materialinės technologijos, 3) tarpusavio sąveikos modeliai, įskaitant ir teisės taisykles, 4) pagrindiniai kanonai, nulemiantys sprendimų priėmimo formas nuomonės ir veiksmo srityje ir 5) sąmonės struktūros – pasaulėžiūros, logikos (sprendimų priėmimo būdai); patyrimo, asmens, laiko, pradžios ir pabaigos, antgamtinių galių vaizdiniai.

Ypač daug dėmesio B. Nelsonas skiria sąmonės struktūroms. Jos yra pagrindiniai civilizacijos organizacijos elementai. Sąmonės struktūros nurodo, kaip suvokti (matyti, girdėti, liesti ir t.t.) ir interpretuoti bet koki objektą, asmenį, įskaitant ir save patį, įvykį ir situaciją, ką ir kaip jausti jų atžvilgiu, kaip elgtis, kuo ir kaip tikėti ar netikėti, ką laikyti šventu ir kaip elgtis šventybės akivaizdoje. Trumpai tariant, sąmonės struktūros apima ontologiją, pažinimo teoriją, istoriją ir psichologiją.

B. Nelsonas išskiria tris sąmonės struktūrų tipus – sakralines magines (*pirmojo tipo sąmonė*), tikėjimo (*antrojo tipo sąmonė*) ir racionalizuotas (*trečiojo tipo sąmonė*). Visus tris sąmonės struktūrų tipus B. Nelsonas apibūdina tik išryškindamas jų moralines ypatybes. Sakralines ma-

gines sąmonės struktūras B. Nelsonas sieja su kolektyvine ritualine morale. Pasak jo, šios struktūros yra grindžiamos prielaida, kad visa visuomenė besąlygiškai privalo kolektyviai vykdyti įstatymus, slypinčius pačioje tikrovės struktūroje, ir prisiimti atsakomybę už pasaulio tvarkos sutrikimus (kolektyviai pripažinti nusižengimus ir už juos atgailauti).

Sąmonės tikėjimo struktūras persmelkia reikalavimas, kad individai ir jų grupės apsisvalytų nuo blogų minčių bei emocijų ir siektų betarpiško bendravimo su būties pagrindu, Dievu. Šių sąmonės struktūrų santykis su morale yra nevienareikšmis. Kaip teigia B. Nelsonas, „neretai sąmonės tikėjimo struktūros apibūdinamos *transmoralinės sąmonės*, sąžinės anapus gėrio ir blogio. Tie, kurie yra tobuli ir mėgaujasi tiesioginiu apšvietimu, jaučiasi neįpareigoti gyventi pagal eilines moralines ir pilietines taisykles“ (Nelson 1981; 95).

Racionalių sąmonės struktūrų pagrindą sudaro sąžinės samprata bei su ja susijusi sprendimų priėmimo logika. Sąžinė suprantama kaip vidinė instancija, disponuojanti galia pasirinkti tarp skirtingų alternatyvių moralinių sprendimų ir taip apsprendžianti visus individo veiksmus. Tačiau ji nėra neklystanti. Todėl, individui renkantis, tenka prisiimti visą atsakomybę, o neteisingo pasirinkimo atveju – ir kaltę. Nepaisant sąžinės autonomiškumo, pasirinkimas nepaliekamas visiškai savieigai. Iš kiekvieno, kuris pretenduoja veikti pagal vieną ar kitą taisyklę arba kuris pasirenka vieną ar kitą moralinę nuomonę, reikalaujama, kad jis pateiktų įrodymus, kad jo intencijos ar jo veiksmų pasekmės atitiktų pripažintas vertybes ir neprieštarautų loginiams pagrindams, argumentavimo taisyklėms ir procedūroms, pagal kurias nustatomi reikalavimai tiesos, teisėtumo, dorybės, tinkamumo ir kitų normų atžvilgiu.

B. Nelsonas plačiai nenagrinėja civilizacijos organizacijos struktūros temos. Iš esmės, jis apsiriboja tik trijų tipų sąmonės struktūrų ko-

egzistavimo klausimu. Aptardamas pastarąjį klausimą B. Nelsonas atmeta idėją, kad sakralinės maginės, tikėjimo ir racionalizuotos sąmonės struktūros nesusikerta laike ir egzistuoja atskirai viena nuo kitos. Jis teigia: „Savo pranešime („Civilizaciniai kompleksai ir tarpcivilizaciniai susidūrimai“; A. N. past.) nurodžiau, kad laiko bėgyje skirtingos struktūros grupėse ir individuose egzistuoja nevienoda persvara ir ryškumu. <...> Iki šiol aš nesusidūriau su socialine grupe, kuri iki tam tikro laipsnio neįkūnytų įvairių mano aprašytų sąmonės struktūrų“ (Nelson 1974; 133). Sakralinių maginių, tikėjimo ir racionalizuotų sąmonės struktūros koegzistavimą B. Nelsonas linkęs apibūdinti ne kaip vertikalų išsidėstymą, bet kaip atskirų pastarųjų struktūrų elementų konfigūraciją. Sudarydami konfigūraciją elementai įtraukiami į dominavimo ir pusiausvyros santykius.

Nors B. Nelsonas atvirai neišdėsto bendros civilizacijos organizacijos sampratos, tačiau įvairiuose jo civilizacijų sociologijai skirtuose straipsniuose implicitiškai glūdi idėja, kad kiekvieną sąmonės struktūrų tipą atitinka skirtingos kalbos, technologijos, kanonai ir socialinės sąveikos modeliai, ir visa tai sudaro trijų tipų sistemas, kurių atskiri elementai koegzistuoja laike nevienodu ryškumu. Vėliau panašią civilizacijos organizacijos sampratą pateiks Edwardas A. Tiryakianas. Savo straipsnyje „Trys modernybės metakultūros: Krikščioniškoji, gnostiškoji, chtoniškoji“ (Tiryakian 1996) Edwardas A. Tiryakianas rašys, kad Vakarų civilizacijoje egzistuoja trys tarpusavyje sąveikaujančios sistemos – krikščioniškoji, gnostiškoji ir chtoniškoji metakultūra, – kurių atskiri elementai koegzistuoja laike ir įtraukiami į kintančius dominavimo ir balanso santykius.

Palyginti su B. Nelsonu, V. Kavolis pateikia kur kas išbaigtesnę civilizacijos organizacijos sampratą. V. Kavolis gana detalai aptaria civilizacijos organizacijos struktūrinių lygmenų ir jos sąryšingumo klausimą. Be to, jis imasi smul-

kiau analizuoti atskirų civilizaciją sudarančių elementų sandarą. Tačiau pastarojo uždavinio V. Kavolis nespėjo įgyvendinti iki galo. Jis pateikia tik kelių elementų, kaip antai moralinių kultūrų, tvarkos ir netvarkos paradigmu, sandaros sampratas.

Pirmuosius V. Kavolio civilizacijos organizacijos lygmenų sampratos apmatavimus galima aptikti jo 1980 m. paskelbtame straipsnyje „Romantizmas ir daosizmas: kultūros organizavimo plotmės“ (Kavolis 1998b). Šiame straipsnyje V. Kavolis apsiriboja tik kultūros siaurąja prasme organizacija. Joje jis skiria septynis struktūrinius lygmenis – percepcijų rinkinį, sąmonės struktūrą (ar bendrąją ideologiją), moralinę kultūrą, jausenos būdą, pažinimo organizavimo formą, dramatinį scenarijų ir savojo „aš“ psichologiją.

Po penkerių metų paskelbtame straipsnyje „Civilizacijų analizė kaip kultūros sociologija“ (Kavolis 1998a) V. Kavolis pasiūlo jau gerokai išbaigtesnę civilizacijos organizacijos lygmenų sampratą. Jis pateikia diferencijuotesnę kai kurių elementų (pavyzdžiui, pažinimo organizavimo formos) sampratą, pakeičia jų išsidėstymo tvarką, įtraukia naujų elementų, o kultūros organizacijos lygmenis susieja su socialinės organizacijos lygmenimis.

Taigi bendroji V. Kavolio civilizacijos organizacijos lygmenų samprata būtų tokia: civilizaciją sudarantys kultūriniai ir socialiniai elementai („abstraktūs“ ir „praktiniai“ tekstai) skaidomi į septynis struktūrinius lygmenis – *gestų, specializacijos, kasdienio elgesio struktūrų, integracijos židinių, diferencijuotos organizacijos vienetų kalbų, pažinimo pradų ir emocijų išteklių*. Gestų lygmeniui V. Kavolis priskiria *retorinius momento įvaizdžius ir konkrečiu laiko momentu stebimus individų tarpusavio santykius*. Specializacijos lygmenį sudaro *veiksmo ir jausmo principai* bei *gyvenimo pavyzdžiai* (judėjimo įvairiose gyvenimo srityse trajektorijos bei karjeros įvairiose orga-

nizacijose pakopos). Kasdienėms elgesio struktūroms priklauso *moralinės ir specialiujų veiklos sričių* – teisės, medicinos, meno – *kultūros* bei *grupės ir organizacijos* (bendruomenės, formalios organizacijos, profesinės grupės, klasės, judėjimai ir istorinių bei natūraliujų grupių sambūriai).

Tikėjimo sistemos, kurios integruoja orientacijas savęs paties, kitų žmonių, gamtos, istorijos ir transcendencijos atžvilgiu į santykinai darnias visumas, bei *socialinio koordinavimo sistemos* (giminystės, stratifikacijos tvarkos, rinkų, valstybių, centralizuoto planavimo, tarptautinių organizacijų, žiniasklaidos dariniai) sudaro integracijos židinių lygmenį. Diferencijuotos organizacijos vienetų kalbos lygmeniui V. Kavolis priskiria įvairius kalbinius darinius (*kalbos laukus ir kodus, gramatikos darinius, klasifikacines sistemas, semiotikos modelius, diskurso būdus* ir t.t.) ir *gyvenimo sritis* – ekonominę, politinę, religinę, erotinę, mokslinę, estetinę, intymaus draugiškumo, prigimties, šventumo ir pasaulietiško ir t.t.

Pažinimo pradų lygmeniui priklauso įvairios kognityvinės struktūros – *tvarkos/netvarkos ir judėjimo formos, laiko-erdvės struktūros, dalies-visumos pavyzdžiai, individualumo savi-voka* ir t.t. – bei *kolektyvinio tapatumo* – genties, tautos, ideologijos, civilizacijos ir žmonijos – *formas*. Septintąjį lygmenį sudaro *įjausminimo šaltiniai* (laikysena gyvenimo atžvilgiu, pradžios ir pabaigos intucija, jauslumo būdai ir t.t.) ir *draugiškumo prielaidos* (pasitikėjimo formos ir santykiai, autoritetas, disciplina ir socialinio bendravimo malonumas).

Spręsdamas civilizacijos organizacijos sąryšingumo klausimą, V. Kavolis atmeta sisteminių požiūrį. Jam yra svetima tiek O. Spenglerio koncepcija, pagal kurią civilizaciją sudaro viena loginiu požiūriu darni sociokultūrinė supersistema, tiek ir P. A. Sorokino požiūris, pagal kurį civilizaciją sudaro daugybė laike nesusikertan-

čių sociokultūrinių sistemų¹; nors kartu neatmeta ir galimybės, kad atskiri civilizacijos fragmentai gali būti sistemiški. V. Kavolis skiria du civilizacijos nesistemiškumo aspektus. Pirmiausiai, civilizacijos nesistemiškumas atsiskleidžia simbolinės organizacijos (kultūros siaurąja prasme) lygmenyje. Kiekvieno simbolinės organizacijos lygmens atveju gali egzistuoti viena su kita nederančios simbolinės konstrukcijos. Galiausiai, dermės trūksta ir santykiuose tarp kultūros ir visuomenės. Kaip jau minėta, visuomenė nėra tiksli kultūros projekcija.

Nepaisant to, kad V. Kavolis atmeta sisteminį požiūrį, jam svetima ir kraštutinė antisisisteminė kultūrinės hibridizacijos teorijos šalininkų (A. Appadurai, U. Hannerz, N. Papastergiadis, J. Nederveen Pieterse) laikysena, pagal kurią neegzistuoja jokių kultūros integracijos principų, o pati kultūra tėra istoriškai kintantis įvairiarūšių elementų agregatas. V. Kavolis yra įsitikinęs, kad civilizacija yra sąryšinga, nors ir ne logine prasme, visuma. Civilizacijos organizacijos sąryšingumą užtikrina dviejų rūšių principai – formaliosios konstrukcijos bei teorijos-praktikos artikuliacijos būdai.

Savo formaliųjų konstrukcijų samprata Vytautas Kavolis priartėja prie G. Simmelio formaliosios sociologijos. Pagal V. Kavolį, forma-

liosios konstrukcijos – tai ypatinga simboliųjų konstrukcijų rūšis. Jos yra tam tikri reikšmių struktūrinių ryšių modeliai. V. Kavolis skiria tris paprasčiausių formaliųjų konstrukcijų porūšius: 1) struktūros formas, 2) santykio formas ir 3) judėjimo formas. Struktūros formos – tai žmogiškosios ir nežmogiškosios tikrovės kaip visumos modeliai (kaip struktūros formos pavyzdį galima nurodyti *monistinę visavienybę*²). Santykio formos – tai sąveikos tarp elementų modeliai (kaip šios formos pavyzdį galima nurodyti *ratą*³). Judėjimo formos – tai veiksmų sąryšingumo laike modeliai (kaip judėjimo formos pavyzdį galima nurodyti *priežasčių-padarinių grandines*).

V. Kavolio įsitikinimu, visose istorinėse, ar bent jau dabar egzistuojančiose, civilizacijose galima atrasti visų rūšių formaliąsias konstrukcijas. Viena nuo kitos civilizacijos skiriasi tuo, kad formaliosios konstrukcijos jose atsiskleidžia nevienodai. Kiekvienoje atskiroje civilizacijoje egzistuoja tam tikrų formaliųjų konstrukcijų persvara. Vyraujančios formaliosios konstrukcijos sudaro konsteliaciją, kuri ir užtikrina civilizacijos simbolinį sąryšingumą. Vakarų civilizacijos simbolinį sąryšingumą užtikrina tokia formaliųjų konstrukcijų konsteliacija – *hierarchijai grąsinantis dualizmas*⁴, Indijos – *hierarchija rate*, Ry-

¹ Visas civilizacijos istorijos raidoje pasirodančias sociokultūrinės sistemas P. A. Sorokinas klasifikuoja dvejopai. Jis jas skirsto į 1) silpnai sąryšingas ir visiškai sąryšingas ir 2) mišrias ir homogeniškas. Pagal P. A. Sorokiną, yra tik dvi sociokultūrinės sistemos, kurios yra ir homogeniškos, ir visiškai sąryšingos, – tai *ideacinė kultūra* ir *juslinė kultūra*. Civilizacijos struktūroje joms tenka išskirtinė vieta. Jos abi sudaro visų mišrių sociokultūrinių sistemų pagrindą. Mišrios sistemos – tai įvairūs ideacinės bei juslinės kultūros elementai, o tuo pačiu ir pagrindinių prielaidų (integracijos principų), mišiniai. Būtina pastebėti, kad visos mišrios sociokultūrinės sistemos yra eklectiškos, prieštaringos ir silpnai integruotos. Išimtį sudaro tik viena mišri sistema, kurią P. A. Sorokinas vadina *idealistine kultūra*. „Kiekybiniu požiūriu ji reprezentuoja daugiau ar mažiau subalansuotą Ideacinės ir Juslinės kultūros vienybę <...>. Kokybiniu požiūriu ji sintezuoja abiejų tipų [kultūrų] prielaidas į vieną vidujai nuoseklią ir harmoningą vienovę“ (Sorokin 1970; 28).

Savo pagrindinėmis prielaidomis ideacinė ir juslinė kultūra yra viena kitos priešingybė. Ideacinės kultūros atveju, tikrovė suprantama kaip nejuslinė, nemateriali ir nekintanti būtis; didžiausia reikšmė teikiama dvasiniams poreikiams ir reikalaujama juos maksimaliai patenkinti, o kaip jų patenkinimo būdas nurodomas daugumos fiziologinių poreikių minimizavimas ar atsisakymas. Juslinės kultūros atveju, netikima į jokią antjuslinę tikrovę. Vienintelė tikrovė yra ta, kurią galima jusliškai patirti. Be to, pabrėžiamas kintantis tikrovės pobūdis: „Juslinė tikrovė suvokiama kaip Tapsmas, Kitimas, Srautas, Evoliucija, Progresas, Transformacija“ (Sorokin 1970; 27). Iš esmės, pripažįstami tik fiziologiniai poreikiai ir reikalaujama juos maksimaliai patenkinti. Jų patenkinimo būdas – tai išorinio pasaulio apvaldymas ir eksploatacija.

² Ši formalioji konstrukcija tikrovę aiškina pasitelkdama vieną pradą.

³ *Ratas* elementus susieja pabrėždamas uždarumą („viskas reikšminga jau yra čia“) ir kartojimąsi.

⁴ Vakarų civilizacijos simbolinėje organizacijoje vyrauja šios formaliosios konstrukcijos: *dualizmas* (tikrovė apibūdinama kaip susidedanti iš dviejų priešingų pradų), *hierarchija* (tikrovė apibrėžiama kaip susidedanti iš dviejų nelygiaverčių priešingų pradų),

tų Azijos – *dualizmo ir hierarchijos tapatumas*⁵, Pietryčių Azijos budistinės – *kumuliatyviuose priešasčių pasekmių ryšių srautuose esančios individualios monados nesubstancialumas*, Islamo – *kolektyvinė monada, autoritetingai suvienyta tik sutarimo paklusti pasaulio kūrėjui, galinčiam jį sunaikinti bet kuriuo momentu*.

Sąryšį tarp civilizacijos simbolinės ir socialinės organizacijos užtikrina teorijos-praktikos artikuliacijos būdai. Jie yra atskirose civilizacijose nusistovėję simbolių konstrukcijų pritaikymo socialiniame gyvenime modeliai. Kaip vieną iš teorijos-praktikos artikuliacijos būdų pavyzdžių V. Kavolis nurodo visiško pasaulio pajungimo religiniams įstatymams teorijos institucionalizavimą islamo civilizacijoje. Pasak V. Kavolio, skirtingu laiku ir įvairiose socialinėse aplinkose ši teorija buvo institucionalizuota skirtingais būdais. „Saudo Arabijoje tai įgijo valstybės ir religijos koordinacijos formą, Egipte ir Otomanų imperijoje valstybė ėmė manipuliuoti religija, Irane religija tapo nuo valstybės nepriklausoma, o tai galiausiai jai leido perimti valstybines funkcijas. Šiuolaikinėje Indonezijoje yra priartėta netgi prie „sinkretinio“ Rytų Azijos civilizacijai būdingų religijos ir valstybės santykių modelio“ (Kavolis 1998c; 22).

Civilizacinė dinamika

Skirtingas V. Kavolio ir B. Nelsono požiūris į civilizacijos organizaciją lemia ir skirtingą jų civilizacinės dinamikos supratimą. Kaip ir ci-

vilizacijos organizacijos atveju, išskirtinį dėmesį B. Nelsonas skiria sąmonės struktūroms. Jam rūpi, kaip istorijos eigoje keičiasi trijų tipų sąmonės struktūrų elementų išsidėstymas vienas kito atžvilgiu – pusiausvyra ir dominavimas – istorijos raidoje⁶. Tuo tarpu V. Kavoliui jo civilizacijos organizacijos samprata leidžia kalbėti apie daugybę civilizacinių procesų.

Civilizacinius procesus V. Kavolis klasifikuoja dvejopai. Pirmiausiai, jis juos skirsto pagal jų mastą – į bendruosius ir specifinius. Antra, pagal savo pobūdį civilizaciniai procesai yra arba psichiniai, arba normatyviniai. Psichiniai procesai susiję su atskirų emocijų istoriniu vystymusi. Tuo tarpu normatyvinius procesus V. Kavolis apibrėžia kaip suvokimo ir elgesio normų pokyčius.

Normatyviniai procesai taip pat yra nevienarūšiai. Juos V. Kavolis skirsto į integracijos principų – formaliųjų konstrukcijų ir teorijos-praktikos artikuliacijos būdų – kaitos procesus bei atskirų konkrečios civilizacijos elementų ar ištisų konfigūracijų atsiradimo procesus. Formaliųjų konstrukcijų kaitos procesų samprata yra pati išbaigčiausia V. Kavolio civilizacinių procesų koncepcijos dalis. Plėtodamas ją V. Kavolis aptaria tris temas – formaliųjų konstrukcijų kaitos procesų kryptis, jų subalansavimo problemą ir socialinius judėjimus. V. Kavolis išskiria dešimt porų alternatyvių formaliųjų konstrukcijų kaitos krypčių:

- 1) *kontroliuojanti* (asketinė, substancializuojanti, egzoterinė, formalizuojanti,

hierarchinė kontrolė (sąveika tarp priešingų elementų nusakoma kaip „privalomos eilės tvarka, kurioje priešybės užima nuolatine aukštesnę ir žemesnę padėtį viena kitos atžvilgiu“), *totalus karas* (sąveika tarp priešingų elementų apibūdinama kaip kova, besitęsianti iki tol, kol viena iš jų galutinai neįveikiama), *ginčas* (sąveika tarp priešingų elementų apibūdinama kaip varžybos tarp maždaug vienodo stiprumo jėgų, truncančios tol, kol viena iš jėgų laikinai nepralaimi, tačiau pralaimėdama ji nepraranda pajėgumo dalyvauti kitose varžybose) ir *organinis absoravimas* (sąveika tarp priešingų elementų apibūdinama kaip ilgalaikis vienos priešybės tapatybės virtimas į kitos tapatybę).

⁵ Rytų Azijos civilizacijos simbolinėje organizacijoje vyrauja šios formaliosios konstrukcijos: *dualizmas*, *hierarchija* ir *produktyvus bendradarbiavimas* (sąveika apibūdinama kaip ryšys tarp pastovios tapatybės priešybių, kurio dėka palaikomas ir plėtojamas pasaulis ar kuri nors jo dalis).

⁶ Vis dėlto šis rūpestis pasilieka tik teoriniame lygmenyje. Tirdamas Vakarų civilizacijos dinamiką, B. Nelsonas apsiriboja tik racionalizuotomis sąmonės struktūromis. Įvairiuose savo straipsniuose aptardamas jų atsiradimą XIII a. ir tolesnę istorinę trajektoriją, jis apeina klausimus apie tai, kokie sakralinių maginių ir tikėjimo sąmonės struktūrų elementai ir kaip koegzistuoja su racionalizuotomis sąmonės struktūromis skirtingais istoriniais laikotarpiais.

- determinuojanti, uždaranti) vs. *išlaisvinanti* (mistinė, desubstancializuojanti, ezoterinė, energizuojanti, nedeterminuojanti, atverianti),
- 2) *internalizuojanti* (intrapšichinė („subjektyvizuojanti“) vs. *eksternalizuojanti* (pripažįstanti egzistuojant „objektyvią tikrovę“ anapus žmogaus sąmonės),
  - 3) *racionalizuojanti* (pasitikinti individualaus ar kolektyvinio proto pažanga) vs. *emocinanti* (sureikšminanti asmeninius ar beasmenius jausmus, siekianti juos intensyvinti),
  - 4) *sujungianti* (totalistinė, pabrėžianti tolydumą, sintezuojanti, integruojanti, organinė, realistinė) vs. *atskirianti* (individualistinė, pabrėžianti netolydumą, skaidanti, diferencijuojanti, mechanistinė, nominalistinė),
  - 5) *hierarchizuojanti* (centralizuojanti) vs. *sulyginanti* (*decentralizuojanti*),
  - 6) *empirianti* (kreipianti į šį pasaulį, kalkuliuojanti, temporalizuojanti, „kūniška“) vs. *transcendentianti* (kreipianti anapus pasaulio, vertinanti, netemporalizuojanti, „dvasinė“),
  - 7) *natūralizuojanti* (sakrali: pripažįstanti, kad pareigos ir prasmės slypi pasaulio struktūroje ar spontaniškai kyla be žmogaus įsikišimo) vs. *sudirbtinanti* (sekuliarai: pripažįstanti, kad pareigos ir prasmės sukuria patys žmonės),
  - 8) *universalizuojanti* (vienodinanti) vs. *partikuliarinanti* (įvairinanti),
  - 9) *plečianti* (plečianti erdvę, aktyvuojanti energiją) vs. *stabilizuojanti* (siaurinant erdvę, valanti energiją, didinanti pasyvumą),
  - 10) *archaizuojanti* (primityvinanti, ieškanti „šaknų“) vs. *futurizuojanti* (eschatologizuojanti, judanti į begalybę, siekianti išgelbėjimo).

V. Kavolio civilizacijos procesų kryptių supratimas organiškai plaukia iš jo simbolinės civilizacijos sandaros sampratos. Kiekviena atskira kryptis yra susijusi su tam tikros rūšies formaliosiomis konstrukcijomis, o jų poros – su skirtingomis simbolinės sandaros diferenciacijos ašimis. Tačiau, V. Kavoliui plačiau neišskleidus civilizacinių procesų kryptių ryšio su simboline civilizacijos sandara, lieka neaišku, kokias konkrečiai formaliąsias konstrukcijas atitinka kiekviena atskira kryptis.

V. Kavolis atmeta vienkrypčio judėjimo idėją – kad istorijos eigoje civilizacija plėtojasi tik viena iš dviejų kryptių, pavyzdžiui, vis didesnės racionalizacijos link. Pagal jį, net jei tam tikru istorijos momentu civilizacija juda tik viena kryptimi, galima tikėtis, kad anksčiau ar vėliau teoriniame ar praktiniame lygmenyje bus išplėta ir priešinga kryptis. Kuo grindžia V. Kavolis tokį savo spėjimą? Pirmiausiai jis prabyla apie bendrąją žmogaus proto logiką. Pasak jo, pastaroji leidžia įsivaizduoti kaip galimą priešingybę to, ką teigia kokia nors simbolinė konstrukcija. Kad civilizacija būtų išplėta visomis priešingomis kryptimis, reikalauja ir žmogiškosios prigimties pilnatvė. Bet koks vienpusiškumas deformuoja žmogiškąją prigimtį ir sukelia kančias. Trečiasis V. Kavolio argumentas susijęs su kūrybiškumu. Pagal jį, neturėdama alternatyvų simbolinė konfigūracija liaujasi inspiravusi kūrybines pastangas.

Santykiai tarp priešingų kryptių procesų gali klostytis dvejopai. Viena vertus jie gali atsverti vienas kitą ir sudaryti pusiausvyrą. Civilizacijoje jie gali būti balansuojami įvairiai. V. Kavolis sako: „Šių procesų balansavimas gali vykti laikui bėgant ir skirtinguose civilizacinės konfigūracijos bei jos socialinių kontekstų lygmenyse. Tendencijos, pastebimos viename instituciniame sektoriuje ar kokioje nors socialinėje klasėje, gali būti atsveriamos priešingų tendencijų kitame instituciniame sektoriuje ar klasėje. Balansavimo tendencijos gali prisirišti prie tradicinių kultū-

rinių skirtumų - ar politinių varžybų – tarp stambių civilizacijos socialinių darinių, kaip antai tautos, regionai, socialiniai sluoksniai ar religinės ir ideologinės grupuotės <...>, (Kavolis 1995; 137).

Kita vertus, pusiausvyros tarp jų gali ir nebūti, arba ji gali būti silpna. Tokią situaciją V. Kavolis vertina ypač neigiamai ir ją apibūdina kaip civilizacijos krizę. Jis rašo: „Šiai įtampai per daug susilpnėjus, vienai laikysenai įgijus dominuojančią galią, civilizacija sustingsta nebe pajėgdama atsinaujinti <...>. O jeigu tarp priešingybių civilizacijos reikšmių ansamblyje nėra aktyvios įtampos, tada ji suskyla į tarpusavyje izoliuotų reikšmių salas, paskęsdama dinamikoje be koherencijos, frenetiškoje stagnacijoje <...>“, (Kavolis 1994; 3). Tik pakankama pusiausvyra užtikrina civilizacijos gyvybingumą.

Remdamasis savo požiūriu į civilizacijos pusiausvyrą Vytautas Kavolis plėtoja civilizacinę socialinių judėjimų sampratą. V. Kavolis socialinius judėjimus, priklausomai nuo jų santykio su pusiausvyros problema, skirsto į *didžiuosius* ir *atskirų interesų*. Pirmuosius judėjimus reprezentuoja liberalizmas, romantizmas, socializmas, nacionalizmas, feminizmas ir pan., o antruosius – darbo judėjimas, judėjimas dėl gėjų teisių pripažinimo ir t.t. Didieji socialiniai judėjimai kyla civilizacinių krizių metu, kai pradeda greitai silpnėti kultūrinių tradicijų, kurios užtikrina daugumos ar visų civilizacinių kryptų pusiausvyrą, autoritetas. Civilizacinių krizių metu atsiradusią sumaištį jie įveikia išryškindami priešingą civilizacinę kryptį ir pasiūlydami veiksmingą būdą, kaip pasiekti jų pusiausvyrą. Tuo tarpu atskirų interesų socialiniai judėjimai sprendžia ne civilizacijos pusiausvyros problemą, bet tam tikrus praktinius klausimus.

Tyrimų metodologija

Programiniame pranešime „Lyginamoji ir civilizacinė perspektyvos socialiniuose ir humanitariniuose moksluose“ ir straipsnyje „Civilizaci-

nis analitinis požiūris į lyginamąsias studijas“ (Nelson, Kavolis 1973) išskirtinį dėmesį V. Kavolis ir B. Nelsonas teikia lyginamajam požiūriui. Jie išskiria aštuonias pagrindines lyginamųjų tyrimų perspektyvas, iš kurių keturios yra susiję su nacionalinių visuomenių ir kultūrų tyrimais, o kitos keturios – su civilizacijų tyrimais: 1) lyginamąją visuomenių kaip socialinių sistemų analizę, 2) lyginamąją sistemine analogiškų visuomeninių institucijų analizę, 3) kultūros struktūrų (*cultural patterns*) ar kompleksų „kultūra-asmenybė“ kaip visumų lyginamuosius tyrimus, 4) tarpkultūrinius konkrečių kultūros procesų ir jų pasekmių tyrimus, 5) tiesioginius lyginamuosius civilizacijų kaip visumų tyrimus, 6) lyginamąją visų civilizacijų apžvalgą siekiant nustatyti negrįžtamas vystymosi kryptis, 7) lyginamąją atskirų institucijų ir simbolinių konstrukcijų analizę, atsižvelgiančią į jų socialinį kontekstą, ir 8) lyginamąją civilizacinių kompleksų ir procesų suvokimo ir veikimo tarpcivilizacinių santykių ir susidūrimų metu analizę.

Paskutinės dvi kryptys nurodomos kaip pačios perspektyviausios. V. Kavolio ir B. Nelsono įsitikinimu, lyginamoji atskirų sociokultūrinių konfigūracijų ir tarpcivilizacinių santykių analizė leidžia išvengti penktajai ir šeštajai perspektyvai būdingų skubotų apibendrinimų ir schematiškumo. Jų atveju, „konkrečios situacijos, institucijos ar probleminės sritys nagrinėjamos su atviru dėmesiu ir pagarba besiskiriančių reiškinių unikalumui ir savitumui“ (Nelson 1974; 138).

V. Kavolis ir B. Nelsonas pasiūlo lyginamuosiuose simbolinių konfigūracijų ir tarpcivilizacinių santykių tyrinėjimuose *civilizacinį analitinį* požiūrį ir suformuluoja pagrindinius jo principus. Jie nurodo penkias civilizacijų analizės ypatybes. Pirmą, jai būdingą tarpdisciplininis požiūris. Pasak V. Kavolio ir B. Nelsono, visos sociokultūrinės konfigūracijos ir procesai turi būti tiriami istoriniu, sociologiniu, psichologiniu ir antropologiniu požiūriu. Antra, abu au-

toriai pasisako už tai, kad lyginamuosiuose tyrimuose vienodas dėmesys būtų skiriamas a) visų institucinių sferų socialinėms struktūroms, b) visiems sąmonės struktūrų elementams, c) įvairaus bendrumo ir įtakingumo simbolinėms konstrukcijoms ir d) sąmonės struktūrų sąveikos pokyčiams istorijos eigoje.

Trečia, civilizacijų analizės atveju, empiriniais tyrimais siekiama nustatyti santykinę socialinių struktūrų, sąmonės struktūrų bei simbolių konstrukcijų reikšmę. Ketvirta, be socialinių struktūrų, sąmonės struktūrų ir simbolių konstrukcijų civilizacijų analizėje svarbūs ir kolektyviniai psichiniai procesai, jų mechanizmai bei kintamieji dydžiai. Į atskirų individų emocinį vystymąsi atsižvelgiama tik tiek, kiek jis reprezentuoja kolektyvinius psichinius procesus. Penkta, mažesnio laipsnio sociokultūrinės konfigūracijos ir civilizaciniai procesai, kaip antai modernizacija ir racionalizacija, analizuojami susiejant juos su didžiausio masto sociokultūrinėmis konfigūracijomis ir civilizaciniais procesais.

Programiniame pranešime ir straipsnyje išdėstyti metodologiniai principams V. Kavolis lieka ištikimas visą gyvenimą. Jo ištikimybė nėra deklaratyvi. Visiems jo civilizaciniams tyrimams būdingas lyginamasis požiūris, tarpdisciplininė dvasia, dėmesys detalei, neišleidžiant iš akių ir visumos, ir įsipareigojimas tiek kultūrai, tiek ir socialinei organizacijai, pirmajai teikiant pirmenybę. Kartu V. Kavolis toliau tęsia metodologinius ieškojimus ir civilizacijų analizę papildė naujomis idėjomis. Pagrindinės V. Kavolio pasiūlytos naujovės susijusios su jo požiūriu į civilizacijos organizaciją – būtent, sąryšingumo problema („civilizacijų analizė mėgina nustatyti struktūrinius ryšius (a) tarp simbolių konstrukcijų ir socialinės aplinkos, (b) tarp skirtingo pobūdžio simbolių konstrukcijų“ (Kavolis 1998c: 9)) ir formaliųjų konstrukcijų bei moralinių kultūrų tyrimų programa. Be jų V. Kavolis dar pasiūlo autobiografinių studijų metodą.

Išvados

Vytauto Kavolio ir Benjamino Nelsono keičiant civilizacijų analizę išskiria ne vieną kartą. Pirmiausia V. Kavolis ir B. Nelsonas skirtingai apibrėžia civilizaciją. Jei B. Nelsonas civilizaciją supranta kaip didžiausio masto simbolinę konfigūraciją, tai V. Kavoliui civilizacija apima tiek kultūrą, tiek ir visuomenę (socialinę struktūrą) ir sudaro didžiausio masto ir kompleksiskumo sociosimbolinę konfigūraciją.

Antra, aptardamas civilizacijos organizaciją Vytautas Kavolis išplėtoja savitą sociokultūrinių lygmenų ir integracijos principų sampratą. Jis išskiria septynetą civilizacijos organizacijos lygmenų. Kiekvienas lygmuo atitinka skirtingą pakopą tarp intuityvaus suvokimo ir stebimo veiksmo.

Spręsdamas civilizacijos sąryšingumo klausimą, V. Kavolis užima antisistemine pozicija. Civilizacija yra sudaryta iš daugybės loginiu požiūriu viena kitai prieštaraujančių simbolių konstrukcijų. Civilizacijos sąryšingumą (nors ir ne loginį), o tuo pačiu ir tapatybę, užtikrina dviejų rūšių integracijos principai – formaliosios konstrukcijos bei teorijos-praktikos artikuliacijos būdai. Formaliosios konstrukcijos yra reikšmių struktūrinių ryšių modeliai. Jos užtikrina simbolinės civilizacijos organizacijos sąryšingumą. Tuo tarpu teorijos-praktikos artikuliacijos būdai užtikrina simbolinės ir socialinės organizacijos sąryšingumą. Galiausiai, skirtingai nei B. Nelsonas, V. Kavolis plėtoja tokią civilizacinės dinamikos koncepciją, kurioje išskirtinė vieta tenka formaliųjų konstrukcijų ir teorijos-praktikos artikuliacijos būdų kaitos procesams.

Formalistinis požiūris į civilizacijos organizaciją bei dinamiką turi ir savų privalumų, ir trūkumų. Viena vertus, jis leidžia išvelgti civilizacijos organizacijos sąryšingumą, nepaisant „turinio“ (reikšmių) įvairovės, ir paaiškinti jos tapatybės tęstinumą kintant reikšmėms. Kita vertus, jis neleidžia įvertinti skirtumo tarp „formas“ (reikšmių struktūrinių ryšių) požiūriu identiškų simbolių konstrukcijų.

Mažiausi skirtumai tarp Vytauto Kavolio ir Benjaminio Nelsono pastebimi civilizacijų tyrimų metodologijos srityje. Abu pasisako už lyginamąjį požiūrį, tarpdisciplininį tyrimų pobūdį,

dėmesį detalei, neišleidžiant iš akių ir visumos. V. Kavolis skiriasi nuo B. Nelsono tik tiek, kiek to reikalauja jo požiūris į civilizaciją, jos organizaciją bei dinamiką.

LITERATŪRA

Donskis, Leonidas. 1995. „Kuo skiriasi lyginamųjų civilizacinių studijų klasikai ir jų dabartinė banga?“, *Baltos lankos* 6: 18–61.

Donskis, Leonidas. 2000a. *The End of Ideology and Utopia? Moral Imagination and Cultural Criticism in the Twentieth Century*. New York: Peter Lang.

Donskis, Leonidas. 2000b. „Vytautas Kavolis – višumenės ir kultūros kritikas“. Kn.: *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*. (Sudarė Rita Kavolienė, Darius Kuolys). Vilnius: Baltos lankos.

Donskis, Leonidas. 2001. „Vytautas Kavolis *Civilization Analysis as a Sociology of Culture*“, *Soundings* Vol. LXXXIV No. 1-2: 229–233.

Donskis, Leonidas. 2002. *Identity and Freedom: Mapping Nationalism and Social Criticism in Twentieth-Century Lithuania*. London and New York: Routledge.

Kavolis, Vytautas. 1974. „On the Structures of Consciousness“, *Sociological Analysis* Vol. 35 No. 2: 115–118.

Kavolis, Vytautas. 1994. „Civilizaciniai procesai ir šiandieninė Lietuva“, *Kultūros barai* 7: 2–8.

Kavolis, Vytautas. 1995. *Civilization Analysis as a Sociology of Culture*. Lewiston, Queenston, Lampeter: The Edwin Mellen Press.

Kavolis, Vytautas. 1996. *Kultūros dirbtuvė*. Vilnius: Baltos lankos.

Kavolis, Vytautas. 1998a [1985]. „Civilizacijos analizė kaip kultūros sociologija“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2: 9–20.

Kavolis, Vytautas. 1998b [1980]. „Romantizmas ir daosizmas: kultūros organizavimo plotmės“. Kn.: Kavolis, Vytautas. 1998. *Civilizacijų analizė*. (Iš anglų kalbos vertė Arūnas Gelūnas ir Marijus Žiedas). Vilnius: Baltos lankos.

Kavolis, Vytautas. 1998c [1987]. „Sąmoningumo istorija ir civilizacijų analizė“. Kn.: Kavolis, Vytautas. 1998. *Civilizacijų analizė*. (Iš anglų kalbos vertė Arūnas Gelūnas ir Marijus Žiedas). Vilnius: Baltos lankos.

Kavolis, Vytautas. 1998d [1979]. „Struktūra ir energija: civilizacijų analizės perspektyvos link“. Kn.: Kavolis, Vytautas. 1998. *Civilizacijų analizė*. (Iš anglų kalbos vertė Arūnas Gelūnas ir Marijus Žiedas). Vilnius: Baltos lankos.

Kraniauskienė, Sigita. 2000. „Biografinis metodas: dvi teorinės-metodologinės kryptys“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 3–4: 78–90.

Mickūnas, Algis. 1994. „Nuo Kinijos iki Vakarų“, *Metmenys* 67: 187–191.

Mickūnas, Algis. 2000. „Žmogus ir civilizacija“. Kn.: *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*. (Sudarė Rita Kavolienė, Darius Kuolys). Vilnius: Baltos lankos.

Nelson, Benjamin; Kavolis, Vytautas. 1973. „The Civilization-Analytical Approach to Comparative Studies“, *Comparative Civilizations Bulletin* 5: 13–14.

Nelson, Benjamin. 1974. „De Profundis...: Responses to Friends and Critics“, *Sociological Analysis* Vol. 35 No. 2: 129–142.

Nelson, Benjamin. 1981. „Civilizational Complexes and Intercivilizational Encounters“. Kn.: Nelson, Benjamin. 1981. *On the Roads to Modernity: Conscience, Science, and Civilizations: Selected Writings*. (Ed. by Toby E. Huff). Totowa, New Jersey: Rowman and Littlefield.

Sorokin, Pitirim A. 1970. *Social & Cultural Dynamics. A Study of Change in Major Systems of Art, Truth, Ethics, Law and Social Relationships*. Revised and abridged in one volume by Pitirim A. Sorokin. Boston: Porter Sargent Publisher.

Sverdiolas, Arūnas. 2000. „Vytauto Kavolio kultūros filosofija“. Kn.: *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*. (Sudarė Rita Kavolienė, Darius Kuolys). Vilnius: Baltos lankos.

Tereškinas, Artūras. 1992. „Intelektualinė autobiografija, arba Pinklės diletantui: Stebėjimo trajektorijos ir nustebimų signatūros“, *Metmenys* 62: 183–191.

Tereškinas, Artūras. 1995. „Vytautas Kavolis nuostabos ir sąskambių sociologijoje“. Kn.: Kavolis, Vytautas. 1995. *Kultūrinė psichologija*. Straipsnių rinkinys. (Iš anglų kalbos vertė Rolandas Naujokaitis). Vilnius: Baltos lankos.

Tereškinas, Artūras. 2000. „Skaitant Vytautą Kavolį: kultūriniai tekstai, patirties įvaizdžiai, reikšmių archeologija“. Kn.: *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*. (Sudarė Rita Kavolienė, Darius Kuolys). Vilnius: Baltos lankos.

Tiryakian, Edward A. 1996. „Three Metacultures of Modernity: Christian, Gnostic, Chthonic“, *Theory, Culture & Society* 13: 99–118.

Valantiejus, Algimantas. 2000. „Vytauto Kavolio kultūros sociologijos metmenys“. Kn.: *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*. (Sudarė Rita Kavolienė, Darius Kuolys). Vilnius: Baltos lankos.

SUMMARY

Civilization Analysis: Vytautas Kavolis and Benjamin Nelson

The article deals with famous Lithuanian sociologist Vytautas Kavolis (1930-1996) contribution to Civilization Analysis, one of the modern approaches to the civilizational sociology. Vytautas Kavolis understanding of civilization, its organization and dynamics, as well the methodology developed by him, is compared with that of Benjamin Nelson (1911-1977), a begetter of Civilization Analysis. As compared to B. Nelson, V. Kavolis proposes not a few innovations. The most original parts

of V. Kavolis civilizational sociology are conception of civilization's organization and that of civilizational dynamics. Developing them V. Kavolis employs formalistic approach broadly. His attention is concentrated on the patterns of structural relationships between meanings (*formal designs*), *theory-practice articulation modes* and their changes. The least differences between V. Kavolis and B. Nelson are observable in the sphere of methodology of research of civilizations.

Įteikta 200410 05

Pateikta spaudai 2004 12 28

Kultūros, filosofijos ir meno institutas,

Saltoniškių g. 58,

LT-08105 Vilnius

El. paštas: alvydas.noreika@komo.lt